

El Nadal en els retauls barrocs

per ROSA SERRA

Fotografies: RAMON VILADÉS

El Barroc a Catalunya és marcat per la construcció de grans esglésies, com la de Betlem a Barcelona i la façana de la Catedral de Girona. A la nostra comarca, abans del 1939, també teníem retaules de gran vàlua com el de l'Església Parroquial de Bagà; avui, però, només ens resten obres de mestres menors, malauradament oblidats.

Retaule del Santuari de Nostra Sra. de Paller, a Bagà

Introducció

L'art barroc s'inicià en un moment de crisi general a Europa a nivell econòmic, polític, social, religiós i cultural. Fruit d'aquesta panoràmica complexa, l'art constituï una manifestació de neguit de l'època, bàsicament expressiu i sota unes formes apassionades i molt dinàmiques. A Catalunya l'època del barroc ve marcada per un període de gran influència castellana en el camp cultural (especialment en el literari) i religiós (recordem que l'Església castellana fou la capdavantera de la Contrareforma) i per una forta crisi política i social (Guerra dels Segadors, 1640) i un creixent bandolerisme.

El barroc, a Catalunya, és marcat per la construcció de grans esglésies com la de Betlem a la Rambla de Barcelona i la façana de la Catedral de Girona, però també per la proliferació de santuaris marians i capelles rurals al llarg de tot el país.

La pintura és marcada per les influències foranes; és l'escultura una de les realitzacions més reeixides, sobretot a partir dels retaules barrocs, obres de grans famílies d'escultors i d'imatgers: els Tramulic, Grau, Padró, Bonifàs, Costa i Morató.

La nostra comarca tenia abans del 1939 grans retaules barrocs, excepcionals peces dels mestres vigatans Morató i Pere Costa, a Berga principalment. Avui resten retaules, obres de mestres menors i totalment oblidats. L'estudi d'aquests retaules és prou complex com per a dedicar-hi més pàgines. Iniciarem aquí, un petit estudi sobre la temàtica nadalenca d'aquests retaules del Berguedà com a primera pinzellada d'aquest art tan oblidat.

Els temes nadalencs dels nostres retaules reproduïen escenes bàsicament del cicle de Nadal: L'Anunciació, la Visitació, l'Adoració dels Pastors i l'Epifania. Totes tenen, però, una relació directa amb la resta de representa-

cions que formen el conjunt del retaule al qual pertanyen, i dins cadascun d'ells esdevenen peces claus del missatge que intenten comunicar. L'any 1563 el Concili de Trento establí un decret sobre l'ús de les imatges com un instrument eficaç d'evangelització; l'art es convertia en un formidable instrument de propaganda de les idees catòliques. L'art havia de convèncer, persuadir i commoure.

Les escenes que aquí analitzarem pertanyen majoritàriament a retaules sota l'advocació de la Mare de Déu (Retaule de la Mare de Déu dels Angels de Casserres, retaule de la Mare de Déu del Roser de Montclar i de Correà i retaule de la Mare de Déu de Paller, a Bagà), llevat de l'escena de l'Epifania o Adoració dels Reis del retaule major de St. Martí de Montclar.

L'Anunciació

Retaule del Roser, de Correà (Montmajor)

Així, seguint el cicle de Nadal, la primera escena bàsica és l'Anunciació. Aquest tema adapta una nova representació a partir del segle XVII que consagra tipologies i models utilitzats pels grans mestres del Renaixement tardà (Corregio) i del barroc classicista (Annibal Carracci) a Itàlia. (1) S'adopta la fórmula de representar l'àngel agenollat sobre els núvols i amb la flor de lis a la mà, com a símbol de la puresa de la Verge. Aquesta, agenollada i amb les mans sobre el pit escolta el missatger davant la presència de l'Esperit Sant. Aquesta típica representació de l'Anunciació del barroc apareix a l'única escena figurativa del retaule de la Mare de Déu de Paller, a Bagà, avui un xic mutilat. El retaule realitzat l'any 1773 per Anton Costa, escultor de Berga, suposat fill del gran mestre vigatà Pere Costa que morí a Berga l'any 1761 després d'acabar la gran obra del retaule major de l'església parroquial, avuit perdut (2).

L'Anunciació del retaule de la Mare de Déu dels Àngels de Casserres i la del retaule del Roser de Correà (3), presenten una variació sobre aquest tema bàsic. L'àngel es presenta també davant la Verge amb la flor de lis i enmig de núvols, però la Verge, agenollada, llegeix el llibre sagrat on s'anuncia la profecia. El cel envaeix l'estança de la Verge i participa directament de l'Anunciació, és la representació de l'Anunciació triomfal que uneix cel i terra, un tema que neix a Itàlia i creix per tota l'Europa catòlica.

La visitació

Retaule de Nostra Sra. dels Angels, de Casserres

L'escena de la Visitació de la Verge a la seva cosina santa Elisabet apareix a Casserres i a Correà. La representació és prou gràfica: les dues dones s'abracen mentre Josep alimenta l'ase i Zacaries surt de la casa. Segueix fidelment la font bíblica de l'evangeli de St. LLuc (1,39). Recull, com tota la plàstica barroca, un moment puntual i bàsic de l'episodi, amb una màxima expressivitat en el gest i en el moviment. L'escena de la Visitació, més que pertànyer al cicle de Nadal, és part fonamental de l'exaltació mariana pròpia del barroc. A partir del Concili de Trento i propugnat pels ordes religiosos, especialment els Carmelites i els Jesuïtes, comença la revitalització mariana tan atacada pel protestantisme i, en general, per tots els reformistes. La devoció a la Verge del Roser i al Rosari es popularitzà en aquesta època.

La nativitat

La Nativitat, el Naixement de Jesús, és la peça clau de tot el cicle de Nadal. A nivell de representació plàstica, el barroc té com a característica principal el fet que mai no separa l'escena del Naixement de l'Adoració dels Pastors. Nativitat i Adoració es confonen per raons de cronologia sacra. Aquesta síntesi, especialment agradable a l'estètica barroca, va lligada a la predilecció per les masses i els volums, i el moviment, el contrast de la llum i l'ombra, i pel desig de crear una escena dinàmica. Aquesta tipologia durarà més de dos-cents anys.

Malgrat que totes les representacions són semblants, cada artista hi imprimeix el seu deix original. El Nen és representat sempre nu —el més pobre entre els pobres—, i la Verge obre el mantell per mostrar-lo als pastors, protagonistes actius de l'escena. Sovint, entre els pastors, hi ha el qui porta el xai als braços o a les espatlles; és l'ofrena a Jesús, però és també el símbol del Crist Redemptor. Sant Josep és situat, sempre, en un segon pla. L'ase i el bou intervenen en l'escena, igualment que en l'època medieval, com a testimonis del naixement del Fill de Déu en un estable. Els àngels són representats, especialment en el plafó del retaule de Casserres i al del Montclar (obra de l'any 1735), mentre que a Correà no hi són representats.

Retaule de Nostra Sra. Dels Àngels, de Casserres

L'epifania

L'Adoració dels Reis és un dels temes fonamentals, i en el barroc, adquireix una gran importància com a manifestació de Déu als pobles (3). Té, alhora, un gran contingut missional i d'evangelització, i, és un dels temes cristològics més rics de significat i de simbolisme religiós.

Els Mags o Reis representen les tres edats de la vida: l'entusiasme de la joventut, la raó de la maduresa, i l'experiència de la vellesa. Les tres edats fan el seu homenatge a l'Infant. Al mateix temps els Mags representen les tres parts del món amb els colors de la seva pell: Europa, Àsia i Àfrica (5).

Seguint la tradició antiga, el Rei vell s'agenolla davant el Nen ja sense corona: el poder terrenal adora i es sotmet a Déu. És, doncs, tot un programa teològic ric de dignificats i d'interpretacions. A Casserres apareix l'escena en la seva forma més simplificada, mentre que, al retaule de Montclar, el tema hi és representat ric en detalls. És l'única escena figurativa del retaule, dedicat a St. Sebastià, però amb una significació concreta: el triomf de Crist (6).

El barroc és un art didàctic i allisonador, dirigit al poble per a transmetre el missatge evangèlic.

Els retaules que es conserven al Berguedà són de poca qualitat; tots ells menys el de Paller, són realitzats per artistes anònims, però conserven el sentit religiós i estètic que va caracteritzar una part de la nostra història.

Notes:

(1). E. Male: *L'art relogieux du XVIIè siècle et du XVIIIè siècle*. París 1951 pp.240.

(2). J. Serra Vilaró: *El Santuari de la Mare de Déu de Paller que es venera a la molt noble vila de Bagà*. Tarragona, 1935. pp. 24-29.

Retaule del Roser, de Montclar

Retaule del Roser, de Correà (Montmajor)

Retaula de Sant Sebastià, d e Montclar

(3). L'església parroquial de Casserres fou ampliada durant els anys 1668 i 1681 sota l'advocació de Nostra Senyora dels Àngels. El Retaula data de l'any 1704. *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. Tomo II, Barcelona, 1981, pp.276.

No es coneix l'autor ni la data de realització del Retaula del Roser de Correà, malgrat sigui una obra del s.XVIII.

(4). S. Sebastian: *Contrareforma y Barroco*. Madrid, 1981, pp 320-321.

(5). E Male: *L'art religieux du XVIIè siècle...* pp.249-252.

(6). El retaula Major de St. Martí de Montclar és força mutilat. No es coneix el seu autor ni la data de la seva realització, encara que és una obra del s.XVIII.

Retaula de Ntra. Sra. dels Àngels (Casserres)

Rosa Serra

Llicenciada en Història

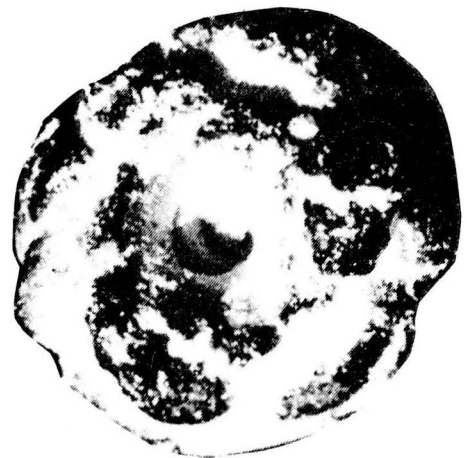

DOLÇOS DE QUALITAT

ASSORTIMENT DE PASTISSERIA NADALENCA

I TORTELLS DE REIS

Bon Repós.2 - Telf.8210159 Berga